

Wprowadzenie: Podstawy ekwiwalencji w przekładzie specjalistycznym

Barbara Lewandowska-Tomaszczyk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie

<https://orcid.org/0000-0002-6836-3321>

barbara.lewandowska-tomaszczyk@konin.edu.pl

Introduction: Concepts and processes in specialized translation

This introduction to the special issue of *Konin Language Studies* first presents the structure of the volume, followed by an overview of basic concepts in the theory of translation with a focus on these processes observed in specialized (professional) translation. A description of semantic approximation, as identified between Source juxtaposed to Target Language texts, is provided and the processes of linguistic reconceptualization are presented and accounted for. Selected examples of terminology are identified in Polish and English national corpus materials, and resources from the parallel corpus parallel tools, involving instances of professional term translation from English to Polish and from Polish to English, are discussed. In the concluding part, a categorization model of translational term equivalence patterns is proposed.

Keywords: equivalence; meaning approximation; reconceptualization; specialized (professional) translation

1. Wstęp

Obecny zeszyt tematyczny *Konińskich Studiów Językowych*, zatytułowany: *Kompetencje współczesnego tłumacza – wiedza i sprawności*, zawiera wybór materiałów, prezentowanych w kilku kolejnych cyklicznych panelach dyskusyjnych o tej tematyce, prowadzonych przez Katedrę Badań nad Językiem i Komunikacją

w Państwowej Wyższej Zawodowej w Koninie w latach 2018-2019. Jest on drugą publikacją z tej dziedziny po tomie *Kompetencje współczesnego tłumacza 2016-2017* (red. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk), który ukazał się w 2017 roku w Wydawnictwie PWSZ w Koninie.

Udział w panelach biorą teoretycy i praktycy przekładu, nauczyciele akademicy i studenci wyższych uczelni, a także przedstawiciele firm biznesowych, którzy rekrutują absolwentów uczelni wyższych na stanowiska pracy. Stanowiska takie wymagają sprawności, w których kompetencje tłumaczeniowe są podstawą komunikacji międzykulturowych. Poza profilem tłumaczeniowym w zakresie języków i metodologii komputerowych, kompetencje takie dotyczą orientacji komunikacyjnej i humanistycznej, ponadto kształcenia i wybranej wiedzy specjalistycznej, oraz nierzadko sprawności mediacyjnych. Prezentowany zeszyt to dyskusja wyboru zagadnień z repertuaru współcześnie relewantnych sprawności oczekiwanych dziś od tłumacza.

Niniejsze wydanie poświęcone jest przekładowi specjalistycznemu, zwanemu także fachowym w literaturze przedmiotu. Pierwszy artykuł, Małgorzaty Z. Król, profesora zwyczajnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, podejmuje tematykę tłumaczenia przysięgłego w dziedzinie prawa w terminach paradygmatu normatywnego. Dr hab. Anna Bączkowska, profesor w Collegium Medicum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika prezentuje w swoim artykule analizę dyskursu medycznego w porównaniu z praktyką tłumaczeniową naukowych tekstów medycznych. Dr hab. Piotr Pęzik, profesor Uniwersytetu Łódzkiego oraz kierownik Zakładu Językoznawstwa Korpusowego i Komputerowego, omawia w swoim studium korpusowe narzędzia weryfikacji frazeostylistycznej tłumaczeń. Dwa następne artykuły podejmują tematykę dydaktyki przekładu. Wykorzystując swoje doświadczenia pedagogiczne w nauczaniu przekładu, dr Marcin Trojszczak z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie skupia się na dydaktyce przekładu pisemnego w dobie nowoczesnych technologii tłumaczeniowych, zaś artykuł dr. Grzegorza Pawłowskiego (PWSZ w Koninie) to z kolei analiza specyfiki tłumaczeń z języka niemieckiego w przypadku wpisów dokonywanych piórem odręcznym przy zmieniających się standardach kaligrafii. Ostatnia z prac nosi charakter praktyczny z perspektywy mgr Aleksandry Kazus-Wróblewskiej, członka kadry zarządzającej w dziedzinie rekrutowania nowych pracowników w firmie biznesowej Hellermann Tyton, która zatrudnia absolwentów studiów i specjalizacji translatorskich. Stąd bierze się motto przyświecające działaniom firmy: *U nas studiuje się prawdziwe życie*. Kończąca tom recenzja to dyskusja wydanej niedawno monografii tematycznej, koncentrującej się na dwujęzyczności w kontekście polskim. W tym miejscu, chciałabym wyrazić wyrazić serdeczne podziękowanie anonimowym recenzentom artykułów w prezentowanym tomie za wszelkie uwagi i komentarze dotyczące treści i formy zamieszczonych tu prac.

2. Ekwiwalencja translatorska

Każdy z prezentowanych artykułów w sposób bezpośredni lub pośredni dotyka kwestii równoważności, czyli ekwiwalencji między tekstem wyjściowym a docelowym w kontrastach międzyjęzykowych oraz w przekładzie.

Tematyka ekwiwalencji przekładowej pojawia się w dyskusjach badaczy języka i przekładu od lat, i omawiana jest są z różnych perspektyw oraz teorii językowych (Frawley, 1992; Krzeszowski, 2016; Lewandowska-Tomaszczyk, 1999, 2019; Sager, 1986; Waliński, 2015). Pierwsze koncepcje przekładu jako dość prostego *przenoszenia znaczeń* z jednego systemu do drugiego, zgodnie z łacińskim źródłem etymologicznym formy *translation* czy polskim *przekład*, ilustrują taki sposób pojmowania tego zjawiska, który związany jest z formalistycznymi teoriami filozoficznego obiektywizmu, zakładającego obecność stałej wartości semantycznej, którą języki wykorzystują w swoich systemach. Bliższy współczesnym interpretacjom jest natomiast polski termin *tłumaczenie*, wiążący się z intelektualną i językową próbą *wyjaśniania* materiału źródłowego w języku docelowym.

Nowa *koncepcja ekwiwalencji*, rozwijana w pracach Lewandowskiej-Tomaszczyk (m.in. 2012), opiera się na zjawisku *re-konceptualizacji* (Lewandowska-Tomaszczyk, 2010), które wykorzystuje obecność typów i stopni *podobieństwa* (*resemblance*) raczej niż identyczności między tekstami wyjściowymi i docelowymi w tłumaczeniu. Cechą charakterystyczną rzeczywistości pozajęzykowej w otaczającym nas świecie jest w nim bowiem nieobecność - rzutu na system konceptualny człowieka, jego kulturę, a także semantykę językową – zjawisk i obiektów identycznych. Zjawiskiem wyjściowym i głównym założeniem w takim podejściu jest więc obecność *przybliżeń* raczej niż identyczności, *aproksymacji komunikacyjnych* (*approximation*), które obecne są w większości aktów porozumiewania się. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest także brak kalibracji (Lakoff, 1987, *commensurability*) między systemami językowymi, brak podstaw obecności, a więc także postulowania w ramach teorii translatorskiej, pełnej ekwiwalencji międzyjęzykowej.

Wynikiem takiego stanu rzeczy, w którym zarówno zakres, jak również repertuar werbalny jednego systemu językowego w porównaniu z drugim jest odmienny, jest nieobecność w różnych językach pełnych ekwiwalentów znaczeniowych. W ich miejsce odnotowuje się obecność zjawiska *ekwiwalencji klasterowej* (*cluster equivalence*) oraz różnych jej typów w tekstach różnych stylów i gatunków, np. obecnej, szczególnie w języku literackim, *ekwiwalencji rozproszonej* (Lewandowska-Tomaszczyk, 2017, 2019). Daje się to stwierdzić przy użyciu autentycznego materiału językowego monolingwalnych, porównywalnych oraz paralelnych (tłumaczonych) danych językowych korpusów.

Przekład jest więc tu rozumiany jako autorski wybór z *przestrzeni znaczeń*, w którym istnieje pewien negocjowalny *próg aproksymacyjny*, ograniczający w pewnej

mierze swobodę tłumacza w danym kontekście przekładowym. Podczas gdy w dziele literackim próg taki jest w dużej mierze indywidualny i proponowany przez tłumacza, w tekstach specjalistycznych próg taki, swoista cezura, jest dużo bardziej skonwencjonalizowany poprzez terminologię (Cabré, 1999 [1992]) i uzus fachowy. Lecz nawet tutaj, jak można się przekonać w dużych zbiorach przekładów tekstów fachowych z różnych dziedzin, czyli w obszernych korpusach specjalistycznych, nie daje się obronić tezy o w pełni gotowych wzorcach konceptualnych czy językowych przenoszonych z jednego języka do drugiego.

3. Dane korpusowe języka specjalistycznego

Współczesne przekładoznawstwo w dużej mierze posługuje się autentycznymi danymi językowymi zbieranymi w postaci dużych korpusów zarówno jedno-, jak również dwu- i wielojęzycznych. Przykładami takich korpusów narodowych jest brytyjski British National Corpus (BNC), zaś dla języka polskiego – Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP). Szczególną funkcję spełniają tu pamięci translatorские oraz zbiory materiałów tłumaczonych, czyli korpusy paralelne. Niemniej pomocne w pracy tłumacza są korpusy porównywalne, paralelne, czyli zbiory tekstów oryginalnych w dwóch lub więcej językach, dotyczące tej samej tematyki oraz tego samego gatunku, powstałe w podobnym czasie i w podobnym medium oraz przeznaczone dla odbiorów porównywalnych klas i grup społecznych.

W każdym porównaniu czy przekładzie konieczne jest wystąpienie lub ustalenie punktu, cechy, zjawiska, które staje się probiezmem porównania – jego *tertium comparationis*. W przypadku tekstów literackich takim punktem odniesienia są zwykle pojęcia abstrakcyjne i komunikaty pośrednie, które same nie są jednoznacznie zdefiniowane i nierzadko mają nieostre granice. Natomiast dla języka specjalistycznego kwestia ta wygląda nieco inaczej. Język fachowy jest przedmiotem działań językoznawców, specjalistów danej dyscypliny oraz terminologów. Celem działań specjalistycznych są próby pełniejszego zdefiniowania pojęcia oraz klarowniejszego zakreślenia granic jego występowania, często przy pomocy materiałów i narzędzi korpusowych (por. Goźdz-Roszkowski, 2018). Terminolodzy pracują nad budową *terminologicznych baz danych* dla uniknięcia lub obniżenia wielości interpretacji polisemicznych terminów specjalistycznych oraz konstruuja pełniejsze *ontologie dziedzin ludzkiej działalności* (Guarino, 1998; Lewandowska-Tomaszcyk, 2003), często dla celów automatycznego ich zastosowania.

Język specjalistyczny może występować zarówno w korpusach referencyjnych języka ogólnego, jak również w korpusach monitorujących, zbieranych często automatycznie ze źródeł medialnych. Budowane są jednak przede wszystkim korpusy języka specjalistycznego z różnych dziedzin działalności.

Poniżej zostaną omówione wybrane przykłady z korpusu translatorskiego polsko-angielskiego i angielsko-polskiego Paralela (Pęzik, 2011, 2018), z którego można przeprowadzać ekscerpcję form polskich będących odpowiednikami danych form angielskich, zaś z części polsko-angielskiej – ekwiwalenty angielskie odpowiadające zadany formom w języku polskim.

3.1. Przemieszczanie sensów terminologicznych oraz translatorska ekwiwalencja klasterowa

Nawet w przypadku przekładów terminów w dziedzinie specjalistycznej nie występuje stu procentowa zastępowalność terminu w jednym języku na drugi wraz z przekładem zwrotnym tego samego terminu z języka drugiego na pierwszy. Na przykład w przypadku terminu *ciężar właściwy* obserwujemy następujące użycia (przykład zacytowany z Lewandowska-Tomaszczyk, 2017, s. 386):

(1) one kilogram per hectolitre as regards *specific weight*, which must not, however, be less than 64 kg/hl

(1a) 1 kilogram na hektolitr *ciężaru właściwego*, który jednak nie może być niższy niż 64 kilogramów na hektolitr

wobec:

(2) Dane wyjściowe mogą obejmować na przykład wagę związków, mnożniki przeliczeniowe do określania wagi pierwiastków, *ciężar właściwy*, stężenie pierwiastków, stosunki izotopowe, związek między odczytami objętości i manometru

(2a) Source data may include, for example, weight of compounds, conversion factors to determine weight of element, *specific gravity*, element concentration, isotopic ratios, relationship between volume and manometer readings and relationship between plutonium.

Jak wynika z analiz terminologicznych, najczęstszym zjawiskiem w takich przypadkach jest występowanie *ekwiwalencji klasterowej*, w której sensy znaczeń przestrzeni systemu języka źródłowego rozchodzą się w różnych przestrzeniach pojęciowych w języku docelowym, w terminach swoistej polisemii międzyjęzykowej (Lewandowska-Tomaszczyk, 2007). Tak więc, na przykład polski termin *maszyna* ma wielorakie odpowiedniki w języku angielskim (798 form), z których tylko część posiada odpowiedniki angielskie w formach rzeczownikowych. Inna ich część wskazuje na deskryptywny sposób oddawania tego znaczenia (Tabela 1) i brak odpowiedników przekładowych w relacji jeden do jednego (liczne formy przymiotnikowe i imiesłowowe występujące w kontekście). Tabele ekwiwalencji generowane z korpusów paralelnych, takie jak Tabela 1 i Tabela 2, wskazują

częstotliwość występowania danego ekwiwalentu w różnych segmentach korpusu (kolumny 1-3) oraz wyniki zastosowanych miar statystycznych (Dice). Każdy z ekwiwalentów następnie może być analizowany z punktu widzenia występowania w różnego typu kolokacjach czy w innych formach frazeologicznych (różnych np. w przypadku angielskiego *machine* wobec *typewriter*).

Tabela 1 Ekwiwalenty angielskie polskiego terminu *maszyna* (798)

Concordances		Statistics		Equivalence			
Show <input type="text" value="10"/> entries							
#	Lemma	Word forms	A	B	C	Dice	
1	machine	[machine, machines, machine]	997	762	13282	0.124	
2	typewriter	[typewriter, typewriters]	52	1707	323	0.049	
3	machinery	[machinery, machinery]	63	1696	3408	0.024	
4	interface	[interface, interfaces]	17	1742	1084	0.012	
5	killing	[killing]	21	1738	1776	0.012	
6	human-machine	[human-machine, human-machine]	9	1750	2	0.010	
7	well-oiled	[well-oiled]	7	1752	31	0.008	
8	sew	[sewing]	8	1751	301	0.008	
9	machina	[machina]	6	1753	8	0.007	
10	satisfy	[satisfies]	8	1751	1049	0.006	
Showing 1 to 10 of 798 entries			<input type="button" value="First"/> <input type="button" value="Previous"/> <input type="button" value="1"/> <input type="button" value="2"/> <input type="button" value="3"/> <input type="button" value="4"/> <input type="button" value="5"/> <input type="button" value="Next"/> <input type="button" value="Last"/>				

Polska forma *maszyna* okazuje się więc bogatą formą wielopolisemiczną, na co zresztą wskazuje jej ocena według kompetencji polskich użytkowników oraz bogactwo form słownikowych dla jej wyjaśnienia:

(3) *Maszyna* – w najogólniejszym znaczeniu cybernetycznym – wszelki układ względnie odosobniony, w jakim zachodzi przekształcanie (transformacja) zasilania lub informacji. Określenie to obejmuje zarówno układy fizyczne naturalne (w tym organizmy żywe), jak i urządzenia techniczne oraz pewne obiekty abstrakcyjne. (Boruń, 1973, s. 216-217)

Podobne zjawiska obserwujemy przy ekwiwalencji angielskich jednostek leksykalnych wobec klasterów, czyli skupień polskich odpowiedników, jak w poniższym przykładzie angielskiego terminu *law*:

Tabela 2 Ekwiwalenty polskie (603) angielskiego terminu *law*

Concordances		Statistics	Equivalence	
Show <input type="text" value="10"/> entries				
#	Lemma		Word forms	
1	prawa	[prawa, prawa]		
2	prawy	[prawa, prawo]		
3	prawo	[prawo, prawem, praw, prawo, prawu, praw]		
4	krajowy	[krajowego, krajowym, krajowe, krajowych, krajowymi]		
5	ustawa	[ustawy, ustawa, ustawę, ustawą, ustawie]		
6	przepis	[przepisów, przepisy, przepisami, przepisy, przepisach, przepisu, przepi		
7	prawny	[prawnych, prawnego, prawnej, prawne, prawną, prawny, prawnym]		
8	wspólnotowy	[wspólnotowego, wspólnotowym, wspólnotowe, wspólnotowych]		
9	państwo	[państwa, państwa, państw, państwo, państw, państwo, państwa, państw		
10	zasada	[zasad, zasady, zasadami, zasady, zasadę, zasadą, zasada, zasady, zasa		
Showing 1 to 10 of 603 entries		<input type="button" value="First"/> <input type="button" value="Previous"/> <input type="button" value="1"/> <input type="button" value="2"/> <input type="button" value="3"/> <input type="button" value="4"/> <input type="button" value="5"/> <input type="button" value="Next"/> <input type="button" value="Last"/>		

Angielskie *law* w przekładzie polskim to cały klaster odpowiedników (603), jednowyrazowych oraz frazeologicznych. Pełna analiza takich odpowiedników w każdym przypadku obecności klasterów wymaga sprawdzenia konkordancji i kontekstów ich użycia np.:

(4) This is why we need a *European law* on small businesses > Dlatego właśnie potrzebujemy *europejskich przepisów prawnych* dotyczących małych przedsiębiorstw

W przykładzie (4) zwraca uwagę użycie przedimka nieokreślonego w języku angielskim *a European law* oraz odpowiednika w postaci *przepisy prawne* w języku polskim.

4. Wnioski końcowe

W zależności od stylu, typu dyskursu oraz dziedziny specjalizacji, odpowiedniki translatorskie między słownictwem fachowym można podzielić na kilka kategorii (Lewandowska-Tomaszczyk, 2013):

1. *Odpowiedniki uogólniające*, o naturze *gestaltowej*, w których referencyjny poziom odniesienia pozostaje na stopniu schematycznym (np. *maszyna – machine*).
2. *Odpowiedniki paralelne powiązane*, w których odniesienie jest ściśle określone i używane w takich samych sensach i zakresach w języku źródłowym i docelowym (np. odniesienia do części budowy anatomicznej człowieka w naukach medycznych).
3. *Odpowiedniki uszczegółowiające* lub *wyjaśniające*, w których język docelowy wymaga użycia uszczegółowienia sięgającego w *głąb* danej kategorii lub rozszerzenia *horyzontalnego* inter-kategorialnego. Przykładem odpowiedników uszczegółowiających w *głąb* będzie rozróżnienie między ang. *in-laws* a polskim 'rodzina ze strony męża' (uszczegółowienie w *głąb*).

Przykładem uszczegółowienia horyzontalnego będzie np. forma *mostek*, która oprócz interpretacji polisemicznej *mostek* – 'mały most' czy 'nadbudówka na statku przeznaczona dla kapitana' itd., używana jest także metaforycznie jako nazwa części ciała (słownikowo: 'twór chrzęstny lub kostny, położony w części brzusznej, spotykany u *kręgowców* z wyjątkiem ryb'), np. *młode gęsi, u których nie skostniał jeszcze mostek*. Angielski odpowiednik tego terminu nie aktywuje jednak struktury metaforycznej u użytkowników – *young geese, in which the sternum is not yet ossified*. Łacińskie *sternum* używane w angielskiej terminologii to *piersi, klatka piersiowa* – i metonimicznie *kość klatki piersiowej*.

Ekwiwalencja translatorska jest więc uwarunkowana kontekstowo i kulturowo – zarówno w swojej postaci literackiej, jak również w przekładzie języków specjalistycznych. Odpowiedniki klasterowe w terminologii fachowej tworzą skupienia o różnym typie powiązań. Różnią się one między sobą poprzez różnorakie relacje z kontekstem w swoich użyciach frazeologicznych w tym samym języku oraz w zastosowaniach tłumaczeniowych.

Bibliografia

- Boruń, K. (1973). Hasło *Maszyna*. W: M. Kempisty (red.), *Mały słownik cybernetyczny* (s. 216-217). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Cabré, M. T. (1999) [1992]. *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins.
- Frawley, W. (1992). Semantics, sublanguage, and the translation of specialized lexicon. W: B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (red.), *Translation and meaning*. Part 2. (s. 321-332). Euroterm: Maastricht.
- Goźdź-Roszkowski, S. (2018). Between corpus-based and corpus-driven approaches to textual recurrence: Exploring semantic sequences in judicial discourse. W: J. Kopaczyk, J. Tyrkkö (red.), *Applications of pattern-driven methods in corpus linguistics* (s. 131-158). Amsterdam: John Benjamins.
- Guarino, N. (1998). Formal ontology in information systems. W: N. Guarino (red.), *Proceedings of FOIS'98* (s. 77-85). Amsterdam: IOS Press.
- Krzyszowski, T. P. (2016). *The translation equivalence delusion: Meaning and translation*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2003). Ontologies and language corpora. W: B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *PALC 2001: Practical applications in language corpora* (s. 11-32). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2007). Polysemy, prototypes and radial categories. W: D. Geeraerts, H. Cuyckens (red.), *Handbook of cognitive linguistics* (s. 139-169). Oxford: Oxford University Press.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2010). Re-conceptualization and the emergence of discourse meaning as a theory of translation. W: B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (red.), *Meaning in translation* (s. 105-148). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2012). Approximative spaces and the tolerance threshold in communication. *International Journal of Cognitive Linguistics*, 2(2), 2-19.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2013). Parameter variability in translational approximation. W: B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (red.), *Translation and meaning*. Part 10 (s. 27-37). Maastricht: Zuyd University of Applied Sciences.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2017). Cluster equivalence, general language, and language for specific purposes. W: M. Grygiel (red.), *Cognitive approaches to specialist language* (s. 384-418). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2019). Czy ekwiwalencja translatorska jest urojeniem? W: M. Woźnicka, A. Stolarczyk-Gembiak, M. Trojszczak (red.), *Zbliżenia 5: Językoznawstwo – Literaturoznawstwo – Translatologia* (s.

- 267-283). Konin: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie.
- Pęzik, P. (2011). Providing corpus feedback for translators with the PELCRA search engine for NKJP. W: S. Goźdz-Roszkowski (red.), *Explorations across languages & corpora. PALC 2009 Proceedings* (s. 135-144). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Pęzik, P. (2018). *Facets of prefabrication: Perspectives on modelling and detecting phraseological units*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sager, N. (1986). Sublanguage: Linguistic phenomenon, computational tool. W: R. Kit-tredge, J. Lehrberger (red.), *Sublanguage: Studies of language in restricted semantic domains* (s. 1-17). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Waliński, J. T. (2015). Profilowanie struktury zdarzenia w przekładzie konstrukcji przy-czynowo-skutkowej ruchu. W: A. Stolarczyk-Gembiak. M. Woźnicka (red.), *Zbli-żenia 3: Językoznawstwo – Literaturoznawstwo – Translatologia* (s. 177-187). Konin: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koninie.